

Hassas Konular

Dr. Fevziye Bayramova ile “Sovyet Sonrası Dönemde Tataristan’da Fikrî ve Siyasî Hayat ve Tataristan-Türkiye İlişkileri”

Saime Selenga Gökgez

29 Nisan 2008

Mihail Gorbaçov’un 1985’te SSCB Komünist Parti Genel Sekreterliği görevine gelmesiyle başlayan SSCB’nin dağılma süreci, gerek Birlik Cumhuriyetlerinde gerekse Rusya Federasyonu (RSFSC) dâhilindeki Rus olmayan milletler esas alınarak yapılan özerk cumhuriyetlerde, bölge ve ülke vd. adlandırmalara göre kurulan birimlerde millî ve milliyetçi hareketlerin de tarihidir. Gorbaçov’un glasnost ve perestroika’sını eski Hanlık başkenti Kazan’dan desteklediği noktada, Tatar İçtimaî Merkezi (Tatar İçtimaî Üzeği) Hareketinin de tarihi, devrin ünlü Alman Rock grubunun zamanın ruhunu yakalayan sözleri ve nakaratı hatırlanırsa Sovyet uydularında da “değişim rüzgârları”nın estiği, Berlin duvarının yıkılmasına az bir zaman kala 1988 yılı Haziran ayına uzanır. Kazan Devlet Üniversitesi’nin Konferans Salonunda toplanacak olan milliyetçi aydın ve akademik elitlerin başlattığı bu hareketin örgütlenmesi, dernekleşme ve partileşmesi takip eden iki yılda gerçekleşmiştir: Ekim 1988’de Milli Hareket Konferansı düzenlenerek Tatar İçtimaî Merkezi’nin Program ve Tüzüğü tartışılmış Merkez resmîleştirmek üzere Tatar İçtimaî Merkezi’nin Kurucu Kurultayı’nı düzenleme kararı alınmış ve Kurultayın tertip komitesi seçilmiştir. Tatar İçtimaî Merkezi’nin İlk Kurucu Kurultayı 17-18 Şubat 1989’da Tataristan’ın başkenti Kazan’da düzenlenmiştir. Kurultayın kararı açıktır ve ilân edilmiştir; Tatar İçtimaî Merkezi kuruluşunu tamamlamıştır. Tatar milletinin “hukukunu” savunan bir halk hareketidir. Merkezin Programı kabul edilerek Tüzüğü onaylanır. SSCB henüz dağılmamıştır. Tatar İçtimaî Merkezi, “vatandaşların kendi inisiyatifleri esasında kurulan, millî demokratik hareket çerçevesinde sosyalistik toplumu yenilemeye yardım eden serbest bir dernektir”. Merkez’in esas maksadı, “Tatar milletinin millî, siyasî, iktisadî ve kültürel hukukunda müstakillliğini gerçekleştirmek, Tatar milletinin her açıdan gelişmesine yardım etmek, bundan başka ülkenin diğer bölgelerinde ve yurt dışında yaşayan Tatarlar ve onların kuruluşlarıyla bu maksadı göz önünde bulundurarak kültürel ve iktisadî bağlantılar düzenlemektir”. Halk hareketinin siyasî yönü, gelecek tasarımı Tatarlığın konumu üzerinedir; öyle ki hâldeki siyasî sistemi ve milletler arası ilişkileri yeniden düzenlemenin esas problemlerini halletmek için cumhuriyet vatandaşlarının içtimaî fikrini ve inisiyatifini aktifleştirmek; cumhuriyet vatandaşlarının siyasî ve manevi kültürünün gelişmesine yardımcı olmak; Tataristan’a Birlik cumhuriyeti statüsünün verilmesine ve böylece “millî müstakillğin” gerçekleşmesini sağlamak; cumhuriyette Tatar ve Rus dilleri statülerinin Anayasada belirlenmesini sağlamak; SSCB’de dağınık olarak yaşamakta olan Tatar milletinin kültür-dil birliğine imkânlar yaratmak.” 17 Temmuz 1989’da Tataristan Sosyalist Özerk Cumhuriyeti’nin Bakanlar Kurulu Tatar İçtimaî Merkezi’nin tüzüğünü onaylar.

Tatar İçtimaî Merkezinin bu ilk Kurucu Kurultayı’nda gündeme gelen konular ve alınan kararlar, Tatar toplumunda, Tatarlık millî ve siyasî kimliği üzerinde (Tataristan’ın siyasî statüsü, Tatar dilinin durumu, alfabe değişikliği, millî birlik ve millî bilinç meseleleri v.s.) fikir alış verişini başlatmış ve millî hareketin bundan sonraki gelişimi için ideolojik zemin oluşturmuştur; Tataristan’ın egemenliğini ilân etmesi, Tatarcanın devlet dili statüsünü alması bu hareketin ivme kazanmasıyla gerçekleşmiştir. 1990 yılının başında Tataristan’da ilk defa Komünist Parti’nin dışında bağımsız millî bir parti kurulur. Merkez partileşecektir. 22 Mart 1990’da ilân edilen program ve nizamnamesinde bu parti İttifak Tatar Bağımsızlık Partisi adını alacaktır. Tatar İçtimaî Merkezi hareketinin ve Partinin kuruluş safhasındaki lideri Filolog Rafael Muhameddinov’dur. Muhameddinov daha sonra bu görevi, aynı zamanda o sırada Tataristan Yüksek Sovyeti (Parlamentosu) üyesi olan, gazeteci-yazar Fevziye Bayramova’ya bırakacaktır. Yıl 2008.

Fevziye Bayramova'nın KÖKSAY'da 15 Nisan 2008'de, davet üzerine gerçekleşen Ankara buluşması, Gorbaçov'lu, SSCB-RSFSC ve Yeltsin'li, ve nihayet Putin'li Rusya Federasyonu'nu, Tataristan ve Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri üzerine dünya zamanının nasıl ilerlemekte olduğuna dair düşünceler ve değerler fırsatı oldu. Fevziye Bayramova'nın milliyetçi siyasî aktivist kimliği hareketin doğuşu ve evrilmesi noktasında malum. Burada bu içerikte bir değerlendirme yapılmayacaktır. Onun ateşli bir şahsiyet olduğu, "Rusluğun" kadim bir "Tatar meselesi" varsa, emperyalden Sovyet ve Sovyet sonrası da devrederek hiç de Avrasyacı olmayan Rus-Tatar eksenini, ve bu eksenin esas alan tarihsel bakışı, KÖKSAY toplantısındaki katılımcılarca da dikkati çekiciydi. Millî varlık dolayısıyla kimliğin ifşası ve bunun hukuksallığı yönünde yürütülen politik mücadelenin Tataristan'da bir ölçüde "başarıya" ulaştığından dem vuran aynı Bayramova tarafından, Putin sonrası süreçte, kimilerince Rusya'nın bu yeni Çarı'nın, bir taraftan Kazan'daki İslâm Üniversitesini ziyaretiyle bir "şey" derken, diğer taraftan Rusya İslâmlığını anlaşılan o ki tehdit eder seviyeye yükselen ve kontrolü şart olan "yabancı", ithal İslâmlık türevlerinin, bu türev yapılarından Türkiye mahreçli olanının bir zamanlar izin verilen mekteplerini yasaklarken başka bir "şey" söylemesi, Rus etnopolitikası açısından önemsenmelidir. Rusya tarihsel zemininde Tatar milletinin nezdinde İslâmiyet'in en belirleyici bir sosyo-kültürel kimlik birleşeni olduğu malumdur. Bayramova'nın ifadesiyle artık Tatarlar dinî ve millî farkındalık, Rusçaya itibar edersek *samosoznanie* gücünü, yani (millî) bilinç olarak "kendini bilme" gücünü kendi ellerinde tutan konuma gelmişlerdir... Tatarlığın hangi kanallarla İslâmlıkla yeniden kendini biçimlendirdiği sorusu sorulmaya devam etmelidir. Kursavî-Mercânî-Barudî-Bigiyev vd. bildiğimiz dinî (ceditçi) mirasının ve bu mirasla eş zamanlı Osmanlı-Türk ve İslâm hattı dahi hâlâ incelenmeyi beklemektedir. Artık Tataristan'da her şehrin her mahallesinde ya da her rayonda mescitlerin olduğu gerçeği, ceditçi entellektüellerin fikrisabiti "akıl-nakil" tartışmasını da düşündürmekte. Politik olanın toplumsalı da karşıladığı her alanda rasyonelleşmeyi temel gören bu entellektüeller, Tatar hayatıyeti meselesinde İslâmiyet'le "barışık" çizgide yürüdüler. "Unutturulan" inancın yeniden kavranıldığı bu zaman-zeminde ise hâldeki Tatar hayatıyetinde İslâmiyet'in konumu, kitabî bilginin farklı kanallardan girişiyle beraber, bu hayatıyetin "geleneginde" olmayan yorumların, bu gelenek muhataplarına tam da bildirilmeden (doğru araçlar?), onun önünde rakipsizleşme sorunuyla beraber ele alınmayı beklemektedir. Putin İslâm Üniversitesini ziyaret etti... İçtimaî Merkez'in en başından itibaren dikkat ve tesir alanına giren ve Rusya Federasyonu'nda Tataristan dışındaki dağınık Tatar nüfusunun geleceğine dair endişeleri de (dil, okullaşma, sivil örgütlenme, işsizlik) değerlendirmesi önemliydi. Esasta yalnızca Tatarları değil, Rus olmayan sair milletlerin mensuplarının (yine özellikle Türk soylu olanların) maruz kaldığı ekolojik problemlere vurgusu ise gerçekten düşündürdü. Bu vurguda Rusya'nın nükleer ve atoma dayalı enerji siyasetinin ya da ekonomi siyasetlerinin "kurbanları" kimdir sorusu hükmetti. Ekoloji problemi "insan hakları" problemi olarak kabul ediliyorsa, Avrupa'dan Amerika'ya çeşitli sivil toplum etkinliği içinde yer alan Bayramova'nın "insan hakları"nı, yalnızca ekolojik problemlerle de kavramayarak, esasta Türk Dünyası'nda "İnsan Hakları" durumu üzerine bir bilinç inşasına gureştiği bilinmektedir. "Doğu Türkistan" meselesine dair yaptığı değerlendirmeyi de belki bu çerçevede anlamak mümkün.

Zihnini, açık zeminde kalem, söz ve ruh gücüyle Türk Dünyasının ve Türk-Tatarlığın geleceği için hâkim kılan ve İdil-Ural'dan selam getiren Fevziye Bayramova'ya teşekkürler...

Saima Selenga Gökgez, Yrd.Doç.Dr., Tarihçi; Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi ve KÖKSAY Kırım-Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yönetim Kurulu üyesidir.

KÖKSAY E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAY) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAY bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2008, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.